

10-15 APRIL 2023

**INTERNATIONAL
SCIENTIFIC-PRACTICAL
JOURNAL**

XIX GLOBAL SCIENCE

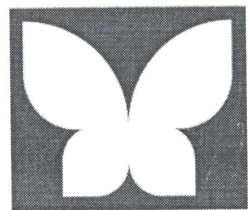
**AND INNOVATIONS 2023:
CENTRAL ASIA**

**ОБЪЕДИНЕНИЕ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ
В ФОРМЕ АССОЦИАЦИИ
«ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНОЕ ДВИЖЕНИЕ «БОБЕК»
КОНГРЕСС УЧЕНЫХ КАЗАХСТАНА**

ISSN 2664-2271

BOBEK

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА

eLIBRARY.RU

РИНЦ

**«ГЛОБАЛЬНАЯ НАУКА И ИННОВАЦИЯ 2023:
ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ»**

**№ 1(19). АПРЕЛЬ 2023
Журнал основан в 2018 г.**

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

Е. Абиев, PhD (Казахстан)

Ж.Малибек, профессор (Казахстан)

Ж.Н.Калиев к.п.н. (Казахстан)

Лю Дэмин (Китай),

Е.Л. Стычева, Т.Г. Борисов (Россия)

Чембарисов Э.И. д.г.н., профессор (Узбекистан)

Салимова Б.Д. к.т.н., доцент (Узбекистан)

Худайкулов Р.М. PhD, доцент (Узбекистан)

Заместители главного редактора: Е. Ешим (Казахстан)

СОДЕРЖАНИЕ
CONTENT

ЕРБОЛАТ АРМАН ОРАҚҰЛЫ (АЛМАТЫ, КАЗАХСТАН) ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ СИСТЕМ НЕРАЗРУШАЮЩЕГО КОНТРОЛЯ НА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМ ТРАНСПОРТЕ	3
ЕРБОЛАТ АРМАН ОРАҚҰЛЫ (АЛМАТЫ, КАЗАХСТАН) КТСМ-03 АНАЛИЗЫ И РЕЗУЛЬТАТЫ	10
ҚҰРАЛБЕК А.Қ., ҚОЖАБЕРГЕНОВ А.Т. (АЛМАТЫ, КАЗАҚСТАН) БАЛАЛАР ТАҒАМЫ ҮШІН ЕТ ӨНІМДЕРІНІҢ САПАСЫ МЕН ҚАУІПСІЗДІГІН ЗЕРТТЕУ	23
ӘЛЕКБАЕВА МӘДИНА МҰРЗАҚҰЛҚЫЗЫ (ТАЛДЫҚОРҒАН, ҚАЗАҚСТАН) ҚАЖЕТТІ ҚОРҒАНЫС ШЕГІНЕН ШЫҒЫП КЕТУ ТУРАЛЫ ІСТЕРДІ ҚАРАУ КЕЗІНДЕГІ ТЕРГЕУШІНІҢ ІС ЖҮРГІЗУ ӘРЕКЕТТЕРІ	26
АБИЛКАЛЫКОВА С.Е., АНАРБЕК Д.Б. (КӨКШЕТАУ, ҚАЗАҚСТАН) ТҰЛҒАНЫҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІНІҢ ҚҰРЫЛЫМЫ ТУРАЛЫ	29
МУСАНОВ С.М., ЕСМАНОВ Е.К. (КОКШЕТАУ, КАЗАХСТАН) ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ ВОИНСКИХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	32
АБИЛКАЛЫКОВА С.Е., АНАРБЕК Д.Б. (КӨКШЕТАУ, ҚАЗАҚСТАН) АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҰҒЫМЫ ТУРАЛЫ ПІКІРТАЛАС	36
АБИЛКАЛЫКОВА С.Е., ЕСМАНОВ Е.К. (КОКШЕТАУ, КАЗАХСТАН) ВОИНСКИЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И МЕХАНИЗМ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ	39
КУЛЫМБАЕВА АЛМАГУЛЬ КАРИБЕКОВНА, БАҒЫБАЕВА МАЙГУЛ ИЛЬЯСОВНА (АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН) ТОПАРАЛЫҚ КОНФЛИКТІЛЕР	43
КУЛЫМБАЕВА АЛМАГУЛЬ КАРИБЕКОВНА, ТАЖИБАЕВ ТАЛГАТ БЕКЖУРСЫНОВИЧ (АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН) ЛОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ БЕЙНЕЛІ ОЙДЫ ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ ДАМЫТУДЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ	47
ҚАПАН ГҰЛБАҚЫТ УАЛИХАНҚЫЗЫ, КУЛЫМБАЕВА АЛМАГУЛЬ КАРИБЕКОВНА (АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН) БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ ПРОЦЕСТЕРІН ДАМУ	52
АБДІҒАППАР Ә.Ғ., КАЙПБАЕВ Е.Т., ЗУЛПЫХАРОВ Б.А., ТӨРЕХАНОВА Н.С. (АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН) КҮРТІ СУ ҚОЙМАСЫНДА АПАТТЫҢ САЛДАРЫНАН БОЛАТЫН СУ БАСУ АЙМАҒЫН АНЫҚТАУ	55
✓ ӘЛЕКБАЕВА МӘДИНА МҰРЗАҚҰЛҚЫЗЫ (ТАЛДЫҚОРҒАН, ҚАЗАҚСТАН) ҚАЖЕТТІ ҚОРҒАНЫС ШЕГІНЕН ШЫҒЫП КЕТУ ТУРАЛЫ ІСТЕРДІ ҚАРАУ КЕЗІНДЕГІ ТЕРГЕУШІНІҢ ІС ЖҮРГІЗУ ӘРЕКЕТТЕРІ	59
SUBHONOV MAHMUD MUSO O'G'LI, SAYLIYEV DOSTON RUSTAMOVICH (BUKHORO, O'ZBEKISTON) BULDOZER UCHUN ENERGIYATEJAMKOR ISHCHI LIHOZ TANHILI	62
SAYLIYEV DOSTON RUSTAMOVICH, SUBHONOV MAHMUD MUSO O'G'LI (BUKHORO, O'ZBEKISTON) BULDOZER UCHUN TAKOMILLASHTIRILGAN ISHCHI LIHOZ	65
Р.М. ТАЖИБАЕВА, О.А. СТЫЧЕВА (ШЫМКЕНТ, КАЗАХСТАН) ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ ПРОФОРИЕНТАЦИОННОЙ РАБОТЫ	67
Э.А.ОРЫНБЕТОВА (ШЫМКЕНТ, КАЗАХСТАН) СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНИВАНИЮ НА ЯЗЫКОВЫХ УРОКАХ	72
KYSTAUOVA A.B. (SHYMKENT, KAZAKHSTAN) DEVELOPING EFL LEARNERS' SPEAKING ABILITY AND FLUENCY	76

УДК 343.4

ҚАЖЕТТІ ҚОРҒАНЫС ШЕГІНЕН ШЫҒЫП КЕТУ ТУРАЛЫ ІСТЕРДІ ҚАРАУ КЕЗІНДЕГІ ТЕРГЕУШІНІҢ ІС ЖҮРГІЗУ ӘРЕКЕТТЕРІ

Әлекбаева Мәдина Мұрзақұлқызы

I. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
құқық және экономика жоғары мектебінің оқытушы-ассистенті
Талдықорған, Қазақстан

Аннотация: Ғылыми мақалада қажетті қорғаныс шегінен асып кету туралы істерді қарау кезінде сотқа дейінгі тергеп-тексеру органының іс жүргізу әрекеттерінің құқықтық сипаттамасы қарастырылады.

Осы бапты жазудың негізі бастамасы лауазымды тұлға тарапынан тергеу әрекеттерінде Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу заңнамасының нормаларының бұзылғандығына жол берілгендігі болып табылады.

Тірек сөздер: Қажетті қорғаныс, Тергеу әрекеттері, Заң, ҚР Конституциясы, Сот сараптамасы, Дәлелдемелер, Өтініш.

Тәжірибеде біз "қажетті қорғаныс" ұғымын жиі кездестіреміз. Бірақ бұл тұжырымдаманың мағынасына құқықтық баға бере алатындар бүгінгі күні өте аз. Тәжірибе көрсеткендей, қылмыс жасаған адам жазадан құтылу үшін өзін-өзі қорғаудың ыңғайлы позициясын алады, осылайша өзінің қылмыстық ниетінің немесе басқа да өзіміздің ниеттерінің себебін жасырады.

Әрине, біздің республикамыздың әрбір азаматы өз құқықтары мен бостандықтарын және жеке ғана емес сонымен қатар басқа адамның, және қоғамның құқықтарын, егер бұзушы тарапынан қандай да бір қауіп төнсе, қорғауға құқылы. Өйткені бұл мемлекетімізде тұрып жатқан әр азаматтың мемлекет алдындағы, қоғам алдындағы азаматтық борышы. Осыған сүйене отырып, мемлекеттің тұтастығы бар да қоғам да өркенде өнеді. Ао оның бірден бір бастауы ол халық, яғни адам, оның өмірі мен бостанды, құқықтары мен мүдделері. Біз құқықтық мемлекетте өмір сүріп жатырмыз және ҚР Конституциясы бекіткендей - еліміздің негізгі байлығы - адам және оның өмірі.

ҚР Конституциясының 13-бабында әркімнің өзін кез келген тәсілмен қорғауға құқығы бар екендігі айтылған [1]. Бірақ адам басқа адамның құқықтарын бұза алмайтындығын ескеруі керек. Бұл нені білдіреді? Бұл адамның өміріне, денсаулығына, мүлкіне, тұрғын үйіне және басқа да заңмен қорғалатын құқықтары мен мүдделеріне қол сұғуға ешкімнің құқығы жоқ дегенді білдіреді. Мұндай жағдайлар қоғамда жиі кездеседі, адам басқа адамның мүдделерін қорғай отырып, өзі қиын жағдайға тап болады. Бұл жағдайлардың жиынтығы болуы мүмкін. Мысалы, қоғамдық жерде белгісіз адамды соққыға жығып жатса, кез-келген өтіп бара жатқан адам араша түседі. Араша түсемін деп өзі жауапкершілікке тартылып кетуі де ықтимал. Осы оқиғаға қатысы жоқ үшінші тұлға да шабуыл объектісіне айналады. Тиісінше, мұнда өзін-өзі сақтау инстинкті іске қосылады, бұл жағдайда адам қорғалады, бұл қажетті қорғаныс деп аталады.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде 1-баптың 32-бабында мыналар баяндалады: егер қажетті қорғаныс кезінде қажетті қорғаныс шегінен асып кетуге жол берілмесе, қажетті қорғаныс қылмыстық жауаптылыққа әкеп соқпайды [2].

Қылмыстық заңнамада қажетті қорғанысқа жол беріледі, өйткені ол әлеуметтік қауіпті болмаса әрине, керісінше қоғам үшін пайдалы әрекет ретінде түсіндіріледі. Жасыратыны жоқ, қоғамда бүкіл жүйенің ашықтығына қарамастан, бірқатар бұзушылықтар

мен көптеген бұзушылықтардың куәсі болдым, мысалы: жеке пайда табу, жала жабу, заңның дұрыс түсіндірілмеуі, іс жүргізу құжаттарына иелік етпеу, баптардың дұрыс сараланбауы, хаттамалардың көшірмелерін ұсынбау, зардап шеккен адамдардан өтінішті қабылдаудан бас тарту, және тағайындау мерзімінің аяқталуындағы өрескел қателік сот сараптамасы және тағы басқалар уақытылы тағайындамауы [3].

Мен өмірде кездескен нақты мысал келтіріп кетсем, бұл жағдай ағымдағы жылдың көктемінде болды. Жолда мас күйінде үш белгісіз ер адам екі қызды кездестіреді. Олардың арасында төбелес орын алады, ер азаматтың бірі күш қолданып, қыздардың бірін көлікке отырғызуға тырысады және бірнеше рет соққы алады. Бірінші қыз қашып, көршінің үйіне кіріп жасырынып қалады. Достарының біріне қоңырау шалып, қыз көмек сұрайды. Қыздың досы көмекке келеді, ол оларды ажыратуға шешім қабылдады, содан кейін шабуыл объектісіне айналады, яғни құқық бұзушылар ажыратпақшы болған адамның өзіне жабылып төбелеседі. Осы уақытқа дейін оқиға орнына учаскелік инспектор келіп, куәгерлер және медициналық қызметкер келеді. Мұның бәрі кешкі сағат 20:00 шамасында қоғамдық орында болғанын атап өткім келеді, келесі күні сағат 17:00-де мас күйінде жәбірленуші Р. әртүрлі дене жарақаттарымен ауруханаға түседі.

Енді біз құқық қорғау органдарына өтініш беру процедурасын және тергеу әрекеттерінің барысы қалай дамығанын қарастырамыз. Біріншіден, мен учаскелік инспектордың әрекетіне баса назар аударғым келеді, оның тарапынан шаралар қабылдануы керек еді. Өз құзыретінде учаскелік инспектор кем дегенде екі жақтан да түсіндірме алып, болып жатқан жоғары тұрған органдар туралы баяндауға тиіс болды. Екіншіден, өтініш төрт күннен кейін келіп түседі. Үшіншіден, өтінішті жәбірленушінің өзі емес, оның туысы жазады. ҚР ҚІЖК 408 бабының талаптарына сәйкес іс туралы өтініш жәбірленушінің өзі немесе оның заңды өкілі өтініш бергеннен кейін ғана қозғалады. Төртіншіден, қарсы шағым ұғымы бар. ҚР ҚІЖК 408-бабының 8-бөлімінде, сондай-ақ ҚР ҚІЖК 411-бабының 3-бөлімінде мыналар түсіндіріледі: егер жәбірленушінің шағымына қарсы шағым түссе, онда іс жүргізу кезінде екі шағымның да қылмыстық істің заттарымен байланысты екендігін ескеру қажет. Тиісінше, екі шағым да бір іс жүргізуге біріктіріледі және қылмыстық істі қарау кезінде екі адам да бір процесте тек зардап шеккендер ретінде ғана емес, сонымен бірге кінәлі (сотталушы) ретінде де әрекет етеді [4]. Бесіншіден, бесінші күні жәбірленушіден істі жүргізетін тергеуші емес, жедел уәкіл өтінішті емес жауап алады. Алтыншыдан, жәбірленушіге медициналық куәландыру жүргізілмеген, бұл жәбірленушінің денесінде ұрып-соғу белгілері болмаса да міндетті болып табылады. Жетіншіден, бұл мақаланың біліктілігі. Басқа тергеу әрекеттерінен тергеуші үшінші тұлғаның өтінішіне және жәбірленушінің айғақтарына сілтеме жасай отырып, ҚР Қылмыстық кодексінің 106-бабы бойынша қылмыстық іс қозғайды (бұл бап, денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіргені белгілі) азамат М. - ды кінәлі деп таниды, дегенмен іс бойынша ол қорғауға құқығы бар куә ретінде өтуі керек еді. Бұл ретте медициналық сараптаманың қорытындысы, медициналық куәландыру, ұрып-соғуды алып тастау және куәлардың өзге де дәлелдемелері мен айғақтары сияқты дәлелдемелерді істен алып тастап, болмағандай сынай танытады. Егер бастапқыда ҚР Қылмыстық кодексінің 293-бабы (Бұзақылық) бойынша іс қозғалған болса, ал егер жәбірленушінің денсаулығына шынымен ауыр зиян келтірілгені анықталса, қылмыстық істі әрі қарай жүргізу және жаңадан ашылған өзге де дәлелдемелер кезінде тергеу әрекеттерінің бұндай бағасы әлдеқайда орынды болар еді. Сондай-ақ, жауап алу кезінде куәгерлерден және айыпталушының өзінен айғақтар алынғанын, осы іске қатысы бар адамдардан айғақтар алынғанын атап өткім келеді ал зардап шеккен адамдардан (қыздардан) арыз тергеушінің айтуынша, оларда қылмыс құрамы жоқ, сондай-ақ міндетті рәсім болып табылатын хаттамалардың көшірмелерін ұсынбауға, хаттамаға дәлелдемелер болып табылатын материалдарды (фото видео-материалдар) енгізбеуге байланысты

қабылданбады делінген. Біраз уақыттан кейін адвокаттың өтініші бойынша бірқатар тергеу әрекеттері жүргізілді, қайта сараптамалар тағайындалды, жауап алу қайта жүргізілді, беттестіру жасалды, соның негізінде көптеген бұрмаланған фактілер анықталды. Іс қайта қаралды және ағымдағы күнге ҚК-нің 107-бабы 1-бөлігі бойынша қаралады.

Қылмыстық іс жүргізуде тергеуші басты рөл атқарады. Тергеуші тәуелсіз тұлға ол кең өкілеттіктерге ие, өйткені бұл өте жауапты және күрделі жұмыс. Табысты тергеуші болу үшін аналитикалық ойлау, ойлау икемділігі және білімді болу керек, тергеуші гуманизм ұғымын ұмытпауы керек. Жоғары сапалы жұмыс үшін ойды дұрыс, нақты жеткізе білуі керек, ойды тұжырымдап, өз пікірін қорғай білуі керек. Мұндай қасиеттерге ие адам өз кәсібінің көшбасшысы бола алады деп ойлаймын. Осындай мәселелерді шешу үшін келесі ұсыныстар ұсынылды:

- тергеуші мемлекеттік тест тапсырумен қатар, бірқатар грамматикалық қателер мен кемшіліктерді болдырмау мақсатында мемлекеттік тілді білуге арналған тест тапсыруы тиіс;

- лауазымдық нұсқаулықтарды, мемлекеттік қызметшілердің қызметтік әдеп туралы заңын білуге, сондай-ақ полиграфта тексеруді тұрақты түрде жүзеге асыру қажет;

- тергеушілердің біліктілігін арттыру, семинарлар негізінде басқа өңірлердің, елдердің қызметкерлерімен тәжірибе алмасу;

- тергеушінің атқарған жұмысына мониторинг жүргізу қажет.

Аталған ұсыныстар тергеушіде өз жұмысын жүзеге асыру кезінде жауапкершілік сезімін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, ойымды әйгілі француз жазушысы, моралист, сатирик Жан Лабрюйердің сөзімен аяқтағым келеді: "жазаланған қылмыскер - бұл барлық зұлымдардың үлгісі, ал жазықсыз сотталған - бұл барлық адал адамдардың ар-жданы" [5].

ҚР Конституциясы бізге қолайлы өмір сүру және қоғамның дамуы үшін платформа жасайды. Қазақстан қоғамы жан-жақты дамып, алға сенімді қадамдар жасауда. Біздің мемлекетіміздің барлық жетістіктері - бұл ҚР Конституциясы мен оның негізінде қабылданған заңнаманың орындалуға міндетті болып табылатын нақты нәтижесі.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 30.08.1995 ж. (08.06.2022 ж. өзгертулер мен толықтырулар) // www.zakon.kz
2. Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексі 2014 жылғы № 133 (27754). (01.01.2022 ж. өзгертулер мен толықтырулар) // www.zakon.kz
3. ҚР Қылмыстық кодексіне комментарий (16.01.2022 ж. өзгертулер мен толықтырулар) // <https://zakon.uchet>
4. ҚР қылмыстық процессуалдық кодексі 2014 жылғы № 133 (27754). (01.01.2022 ж. өзгертулер мен толықтырулар) // www.zakon.kz
5. Франсуа де Ларошфуко «Максимы и моральные размышления. Жан де Лабрюйер. Характеры». Первое издание/ <https://www.kritika24.ru/page>